

شکل‌گیری نهضت جنگل بر بنیان ناسیونالیسم (ملت‌باوری)

فریدون شایسته - محقق و منتقد آثار تاریخی (رشت)

۱- پیش‌درآمد

یازدهم آذرماه، سالگرد میرزا کوچک جنگلی - سردار جنگل - است. نهضت جنگل را می‌توان یک نهضت ملی بر بنیان ناسیونالیسم^۱ قلمداد کرد. این مقاله در مقام اثبات این ادعا، به بررسی این مطالب می‌پردازد:

۱. حضور میرزا کوچک در نهضت مشروطه و فتح تهران؛
۲. خدمات نهضت جنگل به مردم گیلان؛
۳. اهداف، اصول و مرام‌نامه‌های نهضت جنگل و مطابقت آن با رویه‌ی جنگلی‌ها.

۲- حضور میرزا کوچک در نهضت مشروطه

پس از تحصن علمای طرفدار مشروطه در حضرت عبدالعظیم، میرزا کوچک به همراه تنی چند از افراد هم‌عقیده‌ی خود، گروهی را برای اعاده‌ی مشروطیت و مقابله با حاکمیت مستبدانه‌ی محمدعلی‌شاه تشکیل داد و از ابتدای شکل‌گیری نهضت مشروطه در گیلان تا فتح تهران در کنار دیگر مشروطه‌خواهان فعالیت جدیدی داشت.^۲

هدف از استقرار مشروطیت، برقراری عدالت اجتماعی و حاکمیت قانون بود تا از این راه منافع ملی تأمین گردد. مشروطه‌طلبان می‌خواستند تا با تشکیل مجلس، تصویب قانون و ایجاد و استقرار حاکمیت ملی، از دخالت‌های بیگانگان در امور مملکت جلوگیری کنند. مشروطیت یکی از افتخارآمیزترین رستاخیز مردمی است که می‌خواستند با تحدید قدرت حاکمیت، به شکاف عمیق موجود بین حاکمیت و مردم پایان دهند و به‌جای پذیرش حاکمیت ناخواسته و آمرانه، منتخبین و برگزیدگان خود را به حکومت بنشانند و با ایجاد کانون‌های مهم و مؤثر در توزیع و تنقید قدرت مانند: مجلس و مطبوعات، از تبدیل کارگزاران به نیروهای مستبد و خودکامه جلوگیری کنند.

همه‌ی این انواع اقدامات را می‌توان تلاش برای استقرار حاکمیت ملی و تأمین منافع ملی دانست که از اهداف مکتب ملت‌باوری (ناسیونالیسم) می‌باشد. حضور مؤثر و مستمر سردار جنگل در نهضت مشروطه از این جهت قابل اعتنا و در خور توجه می‌باشد.

۳- خدمات نهضت جنگل به مردم گیلان

نهضت جنگل را نمی‌توان تنها به‌عنوان یک قیام نظامی محسوب کرد و هدف از تشکیل نهضت جنگل را تنها مقابله با استقرار قوای بیگانه و یا نیروهای دولت دست‌نشانده‌ی مرکزی قلمداد کرد. همان‌طور که خاطر نشان کرده‌ایم، مکتب ملت‌باوری افراد را برای رفا، سربلندی و پیشرفت ملت مسؤول می‌شمارد. در دوران حیات هفت‌ساله‌ی نهضت جنگل از این اقدامات میراحمد مدنی، مدیر روزنامه‌ی پرورش، این‌گونه یاد کرده است:

«... محاکمات قضایی در تمام نقاط تأسیس گردید و زارعین که تا آن زمان در فشار و قید مالکین جابر بودند و از هستی ساقط شده بودند، کم‌کم به حقوق خود آشنا شده و مراجع قانونی را شناخته، برای رفع اجحاف مالکین، محاکم صالح و ابتدایی که از قضات پاک‌دامن و ایران‌دوست تأسیس شده بود مراجعه می‌کردند... راه ساختند، مدرسه تأسیس کردند.»^۳

۴- اهداف نهضت جنگل

به‌قول ابراهیم فخرایی اهداف جنگلی‌ها را می‌توان در سه مورد خلاصه کرد:

۱- اخراج نیروهای بیگانه؛ ۲- برقراری امنیت و رفع بی‌عدالتی؛ ۳- مبارزه با خودکامگی و استبداد.^۴

میر احمد مدنی از اهداف نهضت جنگل چنین یاد می‌کند:

«میرزا کوچک‌خان و همراهانش اهتمام داشتند که بیگانگان در امور داخلی ایران مداخله نکنند و ایران بایستی با دست ایرانی اداره شود و در قبال هر قشون بیگانه ایستادگی می‌نمود و سعی داشت که مقدرات کشور به مردان صالح سپرده شود تا اموال و آرزوی آزادی‌خواهان اجرا گردد و به همین منظور با هر نیت ارتجاعی و استعماری مخالفت می‌نمود.»^۵

برای تأیید دیدگاه‌های فخرائی و مدنی می‌توان به سخنرانی میرزا کوچک در گسکره اشاره کرد. از این سخنرانی برمی‌آید که: در مکتب ملت‌باوری (ناسیونالیسم)، وفاداری به آرمان‌های ملی، تنها رسالت یک ناسیونالیست محسوب نمی‌شود، بلکه وفاداری، فداکاری را نیز می‌طلبد. مواردی که سردار جنگل بر آن‌ها پای فشرده، علاوه بر ذکر وفاداری، تهییج دیگران به پیوند بین وفاداری و فداکاری است.

بخش‌هایی از این سخنرانی که در مراحل آغازین نهضت ایراد شده است، می‌تواند مؤید این ادعا باشد:

«ایران که یک روز مهد تمدن و آرامگاه دلبران بود، در اثر سیاست دژخیمان حریص، مرکز مشت‌اشخاص بدون اراده و پای‌بند به موهومات و خرافات گردید. رجال کشور، امرای لشکر و پیشوایان ملت تابع اراده‌ی اجانب هستند. وزرا و نمایندگان ملت از اشخاصی که به مزدوری بیگانگان افتخار داشته و بارها امتحان داده‌اند، انتخاب می‌شوند. کاپیتولاسیون تبعه‌ی هر دولت ضعیف خارجی مانند: یونان، بلغار، عثمانی و... را بر ما حکومت داده، مالکین و اعیان و ثروتمندان این مملکت در برابر کوچک‌ترین مأمور خارجه و واکنش‌های بیگانه به خاک می‌افتند. فساد اخلاق، پستی و سفاهت و

سفالت به قدری زیاد شده که هر کس چند جریب ملک دارد، برای مکیدن خون زارع، برزگر، مردم ضعیف و بیچاره‌ی دیگر بستگی به یکی از اتباع خارجه پیدا نموده، چوب و فلک راه انداخته و اصطبل خود را پناهگاه جنایتکاران قرار داده است. آیا این نحو زندگانی غیرقابل تحمل، در خور مردمی است که نام خود را آدم گذاشته‌اند، ما از سر سلسله‌ی مجاهدین اسلام یعنی حضرت سیدالشهدا (ع) سرمشوق می‌گیریم؟ چه اقتدار یزید و دولت اموی کم‌تر از دولت تزاری و جمعیت آن سرور نیز بیش‌تر از این جمعیت نبود گرچه در ظاهر حضرت امام حسین مغلوب شد، ولی نام نامی و اسم گرامی آن بزرگوار، قلوب آزادی‌خواهان را همیشه به نور خود منور داشته است. ما خواهیم مُرد و اگر شربت

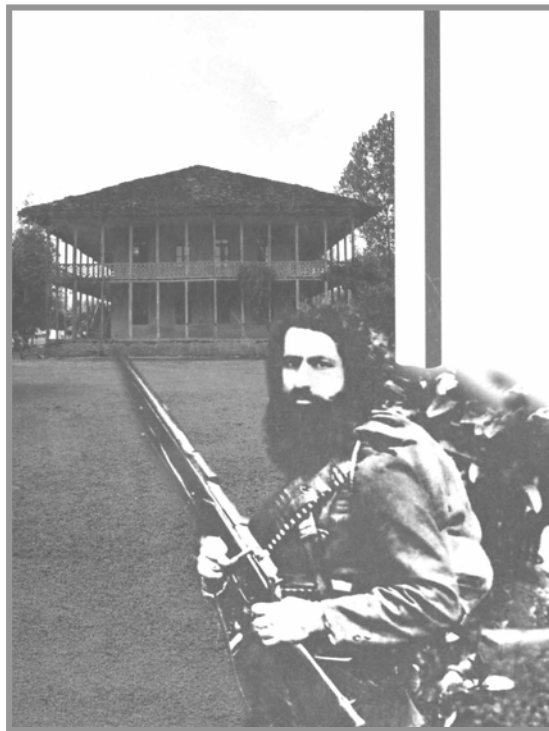
شهادت بنوشیم چه بهتر که زندگانی ابدی و سعادت سرمدی را حائز شده‌ایم و اگر موفق شویم دشمن را شکست بدهیم، زهی افتخار! زیرا در عین فاتحیت به همه نشان می‌دهیم در مقابل یک جمعیت که به حق برای آزادی و استقلال مملکت خویشتن قیام کرده باشند، هیچ زورمندی قادر نیست.»^۶

مشی سیاسی و اهداف اصلی جنگلی‌ها را باید از روی مرام‌نامه‌ی که از آن‌ها باقی مانده شناخت. مرام‌نامه‌ی نهضت جنگل که در ۹ ماده و در ۳۴ اصل تدوین شده است، برای تأمین منافع ملی و رفاه عمومی، استقرار قانون، تساوی افراد انسانی را بدون تفاوت در نژاد و مذهب مورد توجه قرار داده بود.^۷

عدم سازش میرزا کوچک با قوای دولت مرکزی، مخالفت وی با پیشنهادات انگلستان و روسیه مبنی بر وابستگی میرزا کوچک به

دول بیگانه و جلب حمایت آن‌ها و در نهایت شهادت مظلومانه‌ی وی در ناحیه‌ی آلاله پشته - معبر کوهستانی در راه ماسال به خلخال - مطابقت بین اهداف نهضت و رویه و رفتار جنگلیان را تأیید می‌کند. میر احمد مدنی از مذاکره و پیشنهادات دولت انگلستان و شوروی سابق با میرزا کوچک سخن گفته است: «یکی از ویژگی‌های بارز مکتب ملت‌باوری (ناسیونالیسم) بیگانه‌ستیزی است. میرزا با حفظ این ویژگی نکوشید تا برای تحقق اهداف خود به حمایت بیگانگان تکیه کند، زیرا این رفتار با احساس مسؤولیت در برابر سرنوشت ملی و وفاداری به ملت تضاد و تباین داشت.»

کلنل استوکس در باغ آتشگاه (سه کیلومتری غربی رشت) با میرزا کوچک خان و سران جنگل ملاقات نمود. پس از تشریح سیاست بین‌المللی و شکست قطعی عثمانی‌ها در بین‌النهرین و شرح وضعیت و متحدین اروپای مرکزی و نظرشان در سیاست شرق و سطحی اظهار داشت: هرگاه میرزا کوچک خان مایل است حکومتی در ایران تأسیس گردد که با این سیاست توافق نظر داشته باشد، دولت متبوع او حاضر است که با شرایطی تأسیس چنین حکومتی را به میرزا کوچک خان تفویض و از اعمال مساعدت‌های لازمه دریغ ننماید. آن‌گاه که موقع آزمایش برای تشخیص آمال میرزا کوچک خان فرا رسید، جلوه‌ی سیاسی و شعشعه‌ی حکومت دیدگانش را خیره‌نساخت، حفظ شرافت و مقام وطن‌پرستی و انقلاب مقدس را بدون آرایش خارجی اختیار نمود و پیشنهادات کلنل استوکس را رد کرد.^۸

نتیجه

سران نهضت جنگل در پی استقرار دولت ملی بودند، ولی دولت‌های پس از مشروطیت از معیارهای یک دولت ملی عاری بودند. نهضت جنگل در پی اخراج قوای اشغالگری بود که با استقرار خود در گیلان و در پهنه‌های مختلف ایران، علاوه بر احاطه بر دولت مرکزی و غارت منابع ملی، به آزار و اذیت ایرانیان می‌پرداختند و از قتل و غارت جان و اموال مردم کوتاهی نمی‌ورزیدند. اگر ناسیونالیسم می‌کوشید تا احساس مسؤولیت در برابر سرنوشت ملی را با اصل وفاداری پیوند دهد، میرزا کوچک و سران نهضت جنگل تعاملی بین اهداف نهضت و فداکاری ایجاد کردند، عدم سازش و تسلیم آنان و شهادت دکتر حشمت، میرزا کوچک و یاران‌شان، گواه این ادعاست. ■

پنجمین سالگرد یک پزشک خدمتگزار دکتر خسرو بسیطی

کتاب علی هاشمی

□ دکتر خسرو بسیطی، در تیرماه ۱۲۹۲ در کوچی حمام حاج عبدالصمد تهران، خیابان امیریه، به دنیا آمد. پدرش شیمی دانی بود تحصیل کرده‌ی فرانسه به نام خداداد بسیط مشهور به معبر. او تحصیلات ابتدایی و دبیرستان را در مدرسه‌ی شرف و دارالمعلمین تهران پشت سر نهاد و در سال ۱۳۱۷ از مدرسه‌ی طب تهران که آن وقت‌ها محل آن در لاله‌زار نو بود، فارغ‌التحصیل شد. در این دوره‌ها به زبان‌های فرانسه و سپس انگلیسی، آشنایی و بعدها به زبان انگلیسی تسلط کافی یافت.

در سال ۱۹۵۰ به‌عنوان بازدیدکننده به آمریکا دعوت شده بود، ولی پس از بررسی امکانات و شرایط آن سامان با شیرین کاری و اصرار فراوان توانست اجازه‌ی ورود به دانشگاه کارولینای شمالی را به‌دست آورد و طی دو سه سال تلاش و اهتمام شبانه‌روزی به دریافت دیپلم دکترای پزشکی و دو تخصص بهداشتت توفیق یافت. سپس به ایران بازگشت و به خدمت ادامه داد.

وی علاوه بر کار پزشکی، حدود سی سال به شغل شریف استادی در دانشگاه پلیس و دانشگاه دوره‌ی عالی نیروی انتظامی، پزشکی قانونی، کمک‌های اولیه و بهداشت علمی پلیس درست می‌گفت و به‌محض اشتغال در اداره‌ی انتشارات وزارت بهداشتی به انتشار مجله‌ی ماهانه‌ی **بهداشت** همت کرد و پس از مدتی مجله‌ی **بهداشت روز** را جداگانه منتشر نمود که صاحب‌امتیاز آن خودش بود. این دو نشریه در آن روزگار، محتوی تازه‌ترین و مفیدترین اخبار و مقالات بهداشتی و بهداشتی بود. در کنار این دو کار رسمی، در آن روزها بسیاری مجله‌ها و روزنامه‌ها از مطالب و مقالات تازه و جالب توجه او که خوانندگان بسیار داشت بهره‌مند بودند. حتا مجلات محلی و شهرستان‌ها نیز از او مقاله و مطلب می‌خواستند و او با شوق و عشق خاص برایشان می‌نوشت و می‌فرستاد. ضمناً در هر اداره و سازمان و مؤسسه‌ی که تصدی بهداشتی و امور پزشکی را به‌عهده می‌گرفت، از اولین کارهای او انتشار بولتن، بروشور یا نشریه‌ی خاصی بود که برای کارمندان و کارکنان آن مؤسسه تهیه و منتشر می‌ساخت، زیرا معتقد بود که: «باید نوشت تا بخوانند و بخوانند تا بدانند و برایشان بماند.»

دکتر بسیطی حدود سی سال در رادیو با ما حرف زد و برنامه‌های مختلفی اجرا کرد با عنوان **مادر و کودک**، **کارگران**، **دهقانان**، **عشایر**، **بهداشت روز**، **کودکان**، **بهداشت عمومی** و...

دکتر خسرو بسیطی روز ۲۶ آذر ۱۳۷۸ در سن ۸۶ سالگی به رحمت خدا رفت.

روانش شاد و یادش گرامی باد. ■

پی‌نوشت‌ها

۱- برای تعریف جامعی از ناسیونالیسم، ر. ک. آشوری، داریوش، **دانش‌نامه‌ی سیاسی**، تهران، چاپ انتشارات سهروردی و مروارید، چاپ اول ۱۳۶۶، ص ۳۱۹-۳۲۰
۲- در این‌باره بنگرید به: گیلک، محمدعلی، **تاریخ انقلاب جنگل**، رشت، نشر گیلکان، چاپ اول ۱۳۷۱، ص ۹-۱۰ + نوایی، عبدالحسین، **ایران و جهان (از مشروطیت تا پایان قاجاریه)**، جلد سوم، تهران، نشر هما، چاپ اول ۱۳۷۵، ص ۴۶۳-۴۶۴
۳- مدنی، میراحمد، **جنبش جنگل و میرزا کوچک خان**، به‌کوشش سیدمحمد تقی ابوالقاسمی، تهران، سلسله انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، چاپ اول ۱۳۷۷، ص ۵۱؛ ۴- فخرایی، ابراهیم، **سردار جنگل (میرزا کوچک خان)**، تهران، انتشارات جاویدان، چاپ پنجم ۱۳۵۴، ص ۵۱؛ ۵- مدنی، میراحمد، همان، ص ۷۳؛ ۶- گیلک، محمدعلی، همان، ص ۳۱-۳۳؛ ۷- فخرایی، ابراهیم، همان، ص ۵۶-۵۹؛ ۸- مدنی، میراحمد، همان، ص ۵۳.

فراخوان بزرگداشت میرزا کوچک خان در خانه‌ی میرزا

«بنیاد پژوهشی - فرهنگی میرزا کوچک جنگلی» در آستانه‌ی هشتاد و دومین سالگرد شهادت میرزا کوچک جنگلی و به‌مناسبت اتمام مرحله‌ی اول عملیات بازسازی خانه‌ی میرزا، ما و همه‌ی خوانندگان ماهنامه‌ی **حافظ** را به مراسمی در ۱۱ آذر ۱۳۸۳ فراخوانده است تا یاد میرزا، این مبارز بزرگ راه آزادی و قهرمانان و یاران و شهدای نهضت جنگل را در خانه‌ی این زنده‌یاد برگزار نماید. اکنون عین دعوت‌نامه را به اطلاع علاقه‌مندان می‌رسانیم:

«بدین‌وسیله از عموم هم‌وطنان، حامیان آزادی و استقلال ایران، از کلیه‌ی بازماندگان نسل دوم و سوم و بعد فعالان و یاران انقلابیون جنگل، و از همه‌ی کسانی که در بازسازی خانه‌ی میرزا شرکت و بنیاد را در انجام این مهم یاری کرده‌اند، دعوت می‌نمایم **روز چهارشنبه یازدهم آذرماه ۸۳، ساعت ۱۵:۳۰ در محل خانه‌ی میرزا (رشت، محله‌ی استادسرا، خیابان استادسرا، شماره‌ی ۱۵)** حضور به هم رسانند. هدف این گردهمایی، گرامی‌داشت جانفشانی میرزا و یارانش در راه آزادی و استقلال ایران، دیدار از خانه‌ی این زنده‌یاد و ارائه‌ی گزارش درباره‌ی فعالیت‌های بنیاد به عموم هم‌وطنان عزیز می‌باشد.

اسامی اعضای هیأت مدیره‌ی بنیاد به ترتیب الفبا: آقایان عزیزالله اخوان ماسوله، محمدتقی پوراحمد چکنجی، شاپور رواسانی، غلامرضا فروتن، سیدنوری کیافر، جمشید مهربان، سیدمحمدتقی میرابوالقاسمی.

مدیرعامل و رییس هیأت‌مدیره‌ی بنیاد پژوهشی فرهنگی میرزا کوچک جنگلی
پروفسور شاپور رواسانی»